

Meer aandacht voor de aflossingen

Niets mis met economisering hoger onderwijs

door Ben Jongbloed

Nu is het zo dat wetenschappers en geld nooit zo'n goede verstandhouding hebben gehad. Geld is het noodzakelijk kwaad dat nodig is om de vele interessante ideeën van wetenschappers nader te kunnen onderzoeken. En als de wetenschapper dan eindelijk de fondsen heeft gevonden om onderzoek te doen, doemt meteen het bureaucratische verantwoordingspook op: Hoe is het geld besteed, hoe heeft het onderzoek 'gescoord'? Scoren – en snel – lijkt ook het motto van de hedendaagse studenten te zijn geworden. Die zijn vooral geïnteresseerd in het zo snel en met zo min mogelijk inspanning halen van hun diploma om daarna het grote geld te gaan verdienen. Interesse en tijd voor kleine discussiegroepjes op de kamer van de professor lijkt niet meer te bestaan. Uiteraard zijn dit karikaturen, maar zit er niet iets van waarheid in? En, zo ja, hoe komt dat en is het dan zo erg? Deze kwesties komen hieronder aan de orde.

Krimpende budgetten

Allereerst is het inderdaad zo dat veel meer dan in de goeie oude tijd universiteiten en hogescholen om kosten-batenverantwoordingen wordt gevraagd. De overheid kan haar belastinggeld (inclusief aardgasbaten en inkomsten uit veilingen van UMTS-frequenties) immers maar één keer uitgeven en een goed economisch principe leert dan om dat zo te doen dat die aanwending wordt gekozen die het meeste nut oplevert. Burgers en politici nu zien hun belastinggeld liever gaan naar het basisonderwijs, de gezondheidszorg of het bestrijden van de criminaliteit. Het hoger onderwijs heeft weinig krediet in de samenleving. Toegegeven, de samenleving drijft in toenemende mate op een goed ontwikkeld kennisniveau en een goed opgeleide beroepsbevolking. De overheid dient het hoger onderwijs daarom te subsidiëren, daar is iedereen het mee eens. De realiteit is echter dat de Nederlandse overheid steeds minder over heeft voor het onderwijs en onderzoek aan universiteiten en hogescholen. De cijfers voor de publieke uitgaven aan de hoger-onderwijsinstellingen laten zien (zie figuur 1

Een universitair reveil. Dat bepleiten 50 wetenschappers. Ze vinden dat het hoger onderwijs te veel door de markt wordt gedreven en er geen aandacht meer lijkt te bestaan voor verdieping, bijvakken, niet-direct renderend onderzoek en academische vorming. De economisering van het hoger onderwijs is te ver doorgesloten, zo beweren ze. Daar is echter niets mis mee, vindt Ben Jongbloed van de Universiteit Twente.

pagina 10) dat deze rijksbijdragen in de afgelopen jaren sterk in groei zijn achtergebleven bij het bruto binnenlands product (BBP). Dit geldt zowel voor universiteiten als hogescholen (hbo).

In dit plaatje ligt de kern van het probleem: het parlement wenst eenvoudigweg niet méér bij te dragen aan het hoger onderwijs en de voortekenen zijn niet zodanig dat dit beeld gauw zal veranderen. De minister heeft vorig jaar dan wel een iets groter budget aan het hoger onderwijs toebedeeld, maar dat was slechts ter compensatie van de gestegen studentenaantallen. Dat neemt dus een van de oorzaken van de klachten van de verontruste wetenschappers niet weg, namelijk *dat er per student en onderzoeker te weinig geld in het hoger onderwijs beschikbaar is om hoge(re) ambities te kunnen realiseren*. Als de overheid de middelen niet wil verschaffen, resteert er nog maar één optie: de private sector (studenten, bedrijfsleven) moet meer bijdragen; en daarop kom ik zo terug. Voor het nog

verder verbeteren van de efficiëntie bestaan immers weinig mogelijkheden meer.

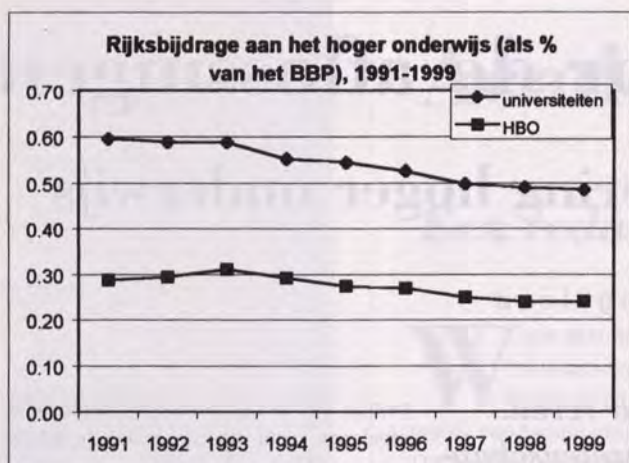
Efficiëntie en kwaliteit

Eén van de ultieme indicatoren voor de efficiëntie van het hoger onderwijs is de rijksbijdrage per afgeleverd diploma. Tellen we de rijksbijdrage en de collegegelden bij elkaar op en delen we dit door het volume van de gediplomeerde uitstroom, dan laat figuur 2 zien

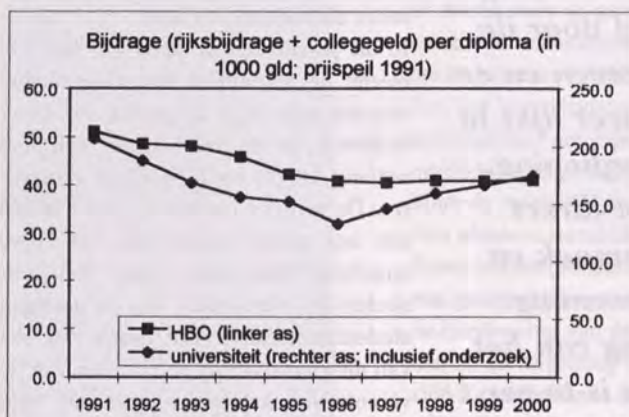

Volle collegezalen

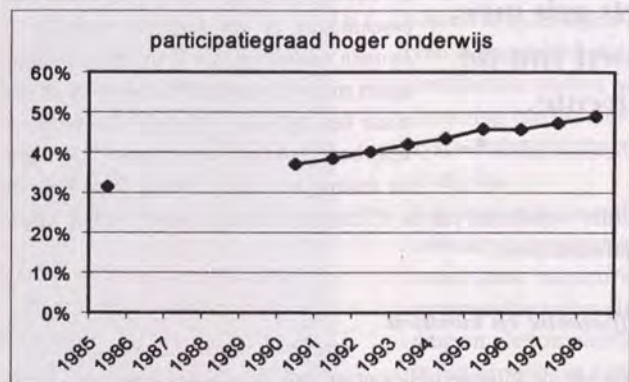
De auteur is medewerker onderzoek bij CHEPS (Center for Higher Education Policy Studies), Universiteit Twente. Hij schrijft dit artikel op persoonlijke titel. De gebruikte data zijn afkomstig uit de CHEPS hoger onderwijs Monitor.

Figuur 1

Figuur 2

Figuur 3

dat in de periode 1991-2000 deze 'bijdrage per diploma' met 16% (universiteiten), respectievelijk 20% (hbo) is gedaald. Dit zijn voorwaar geen kinderachtige dalingen in een periode dat de collegegelden sterk zijn gestegen.

De vraag is of de verbeteringen in de efficiëntie ook tot een uitholling van de kwaliteit hebben geleid. Daarvoor zijn twee indicatoren: de populariteit van hoger onderwijs en de oordelen van visitatiecommissies die globaal om de vijf jaar de opleidingen doorlichten. Om met het laatste te beginnen: de visitatiecommissies, bestaande uit collega's van de klagende wetenschappers, wijzen niet op een afnemende kwaliteit van afgestudeerden of een tendens om ondermaatse diploma's af te geven. Overigens zijn de visitatierapporten niet alleen met kwantitatieve informatie gevuld, maar besteden ook ruime aandacht aan kwalitatieve aspecten en onderwijsvernieuwingen die bij vele instellingen zichtbaar

'ondanks en niet dankzij de heersende trends' zijn gerealiseerd.

Massa-onderwijs

We komen nu op de tweede indicator voor kwaliteit, namelijk de populariteit van het hoger onderwijs. In tegenstelling tot het basisonderwijs is het hoger onderwijs niet verplicht. Dat de deelname stijgt (zie figuur 3), betekent dus dat het loont om te gaan studeren.

Het hoger onderwijs is massa-onderwijs geworden: bijna 50% van degenen tussen 18 en 30 jaar neemt in 1998 deel aan hoger onderwijs; in 1985 was dat ruim 17 procentpunten minder! Dit betekent twee dingen: dat de studentenpopulatie meer divers is geworden dan vroeger, en dat, als de middelen per student niet meestijgen, de kwaliteit onder druk komt te staan als docenten in hun onderwijs hier geen rekening mee houden. Docenten worden dus met een zeer gedifferentieerde studentenpopulatie geconfronteerd. Er zijn studenten voor wie studeren een instrumentele betekenis heeft (zo snel mogelijk een diploma) tot en met studenten die een bredere blik willen ontwikkelen en willen graven op andere terreinen dan die van hun opleiding. Docenten behoren alle groepen te bedienen en niet de ene groep te verwaarlozen ten opzichte van de andere. Maar het argument van massaliteit mag geen excuus zijn om slecht onderwijs of eenheidsworst af te leveren. Zolang het Nederlandse hoger onderwijs nog geen selectie kent zal de uitdaging voor de docenten moeten zijn om de verschillende deelgroepen aan te spreken, zowel de groep die inderdaad graag werk wil maken van academische vorming, als de groep die tevreden zal

Massaliteit geen excuus om slecht onderwijs of eenheidsworst af te leveren

zijn met meer extensief onderwijs. Dit gegeven vereist maatwerk; het ontwikkelen van innovatieve onderwijsmethoden en het in toenemende mate gebruiken van ICT-ondersteuning in het onderwijs. Daar wordt door veel instellingen al aan gewerkt. Het probleem zijn de aanzienlijke investeringen die het vergt.

Deregulering collegegelden

Zo zijn we wederom aangeland bij het grote probleem: het geld. Daar gaat het uiteindelijk toch om, ook als we de problemen van de manifesteschrijvers willen wegnemen. De bureaucratie, die zij als schuldige aanwijzen, is immers niet het echte probleem. De markt ook niet. De echte kwestie is: hoe nu zorgen we voor extra inkomsten als de overheid geen hogere budgetten verschaft? Het antwoord is: door het verhogen van de inkomsten uit collegegelden en donaties. Voor het verhogen van de collegegelden zijn keiharde economische argumenten te geven. Uit recente studies (zie Leuven & Oosterbeek in de ESB van 23 juni) is weer eens gebleken dat het private rendement van een hogere opleiding zeer aanzienlijk is. Een universitaire graad levert een inkomen op dat ruim 50% hoger ligt dan dat van iemand met een mavo-diploma en voor een hbo-diploma is dat zo'n 30% hoger. De samenleving als geheel profiteert weliswaar ook van een hoger, opgeleide beroeps-

bevolking, maar dit publieke rendement ligt in alle bekende berekeningen altijd lager dan het private (individuele) rendement. Dit betekent dat een meer rechtvaardige verdeling van de lasten van hoger onderwijs tot stand gebracht kan worden door een grotere tegemoetkoming van studenten in de kosten van hun opleiding. In een tijd waarin de overheid het zich kennelijk niet kan veroorloven om een groot scala van opleidingen en onderzoeksterreinen in dezelfde mate als voorheen te bekostigen is er geen ontkomen meer aan dat instellingen zelf hun collegegeldtarief gaan vast-

Het hoger onderwijs heeft weinig krediet in de samenleving

stellen per opleiding en middelen gaan zoeken bij diegenen die hun een warm hart toedragen. Het collegegeldtarief kan worden afgestemd op de onderliggende opleidingskosten en de vraag- en aanbodverhoudingen op de markt. Deze hoger-onderwijsmarkt raakt steeds verder gediversificeerd en dat is vanuit de consument gezien gunstig. Instellingen zullen en moeten snel reageren op marktsignalen, onder andere door verschillende onderwijspakketten aan te bieden, elk met een eigen collegegeldtarief. Als er – zoals nu – ruim 450.000 studenten zijn, kan een kleine verhoging van het gemiddelde tarief al snel een aanzienlijk bedrag opleveren aan extra middelen die kunnen worden ingezet voor verbetering van de onderwijskwaliteit en het gericht verstrekken van beurzen aan ondervertegenwoordigde groepen.

Een 'tarief op maat' kan leiden tot een grotere betrokkenheid van de studenten bij hun onderwijs. Het versterkt de rol van de student in de interactie tussen student en instelling. Het verschaft de instellingen de middelen om ambities waar te maken, zich te profileren met hun opleidingsaanbod, beurzen te verschaffen aan studenten uit minder welvarende gezinnen en beter gekwalificeerd personeel aan te trekken. Het introduceren van instelling-specifieke collegegelden dient met het creëren van een spaar- en leenfaciliteit gepaard te gaan, zodat studenten kunnen sparen en lenen om hun opleidingskosten te betalen. Cruciaal is hoe je deze meer marktgerichte wijze van bekostigen van hoger onderwijs (stapsgewijs) introduceert en communiceert met de betrokken partijen, met name de studenten en hun ouders. Vaak gaat immers de aandacht uit naar de studieschuld die wordt opgebouwd. Dat is zeer eenzijdig. De aandacht zou uit moeten gaan naar de aflossingen, of beter nog de verplichting om een deel van het inkomensvoordeel als gevolg van de opleiding af te staan als compensatie voor de opleidingskosten. Dit is niet een kwestie van economie alleen, het is ook een kwestie van rechtvaardigheid.

Tot slot

Om de huidige neerwaartse trend in de beschikbare middelen per student om te buigen is collegegeld- deregulering de enige optie. Terug naar de tijd toen de manifesteschrijvers nog jong waren kan niet meer. Zij zouden de durf moeten tonen om deze optie te bepleiten. Dat is heel wat constructiever dan het afschuiven van de schuld op studenten, bureaucraten en de markt. Er mag toch van wetenschappers worden verwacht dat ze met hun verstand redeneren en niet met hun gevoel? Er is niks mis met de economisering van het hoger onderwijs! ♦

Volle fietsenrekken

